

Kukama Kukamiria

Ositrán, enémuki pëkapurakanaka Përutsui

BICENTENARIO
PERÚ 2021

OSITRÁN
EL REGULADOR DE LA INFRAESTRUCTURA
DE TRANSPORTE DE USO PÚBLICO

yumuñarimuki ikian:

PERÚ

Ministerio de Cultura

Tsawa umipuramira ýanuka kurikanatsën ukapuraka rakatawaraka awakanatsën kamataka

Iruaka mëmuta imintsarakana “Ositrán, ënëmuki pëkapurakanaka Përutsui”

Ýatirin imintsarakana iatirawarinkana

Verónica Zambrano Copello

Tuitsawaina ýatirin ýuamatitsui

María del Rosario Bazalar Huamán

Ēratawarinwaina kamatatupaka ikuatatsui ýumuýaritsui

awakana umitsanawara

Ricardo González Vigil

Anahí Barrionuevo

Leonardo Dolores

Tsanaka ikuarinkana

1.º tupaka

“uwatakatrawara kikin” Joel Wilfredo Alejo Reyes

I.E. Santo Tomas de Valencia. Santa Rosa, Lima

2.º tupaka

“wëpë mari paýuntsui uwëkuarakana” Gianella Belén Luna Cruz

I.E. Isabel Chimpú Ocillo. San Martín de Porres, Lima

3.º tupaka

“ýakuarakana wapurutuýukatsui kurientë 1986”

Ana Lucía Cáceres González

I.E. Los Peregrinos. San Juan de Lurigancho, Lima

Tsana ýumitawarakana

1.º tupaka

“Pëka ërapuratsimin” Manuel Hernán Herrera Quispe

I.E. San Vicente de Paúl. Tarma, Junín

Wëpë ikuatata kamatatupaka ikuatatsui ýumuýaritsui

Noviembre, 2021

Ýaukin uwari ýumatimira librotupakuara Përutsui N° 2021-12646

Pachatan :

Impresiones Santa Ana S.A.C.

Calle Ignacio Cossio 1157 La victoria, Lima – Perú

Ýumatikana ëratapan

IKUATATSĚN

Iruaka watanu chikuaratari, ini ěmete tsěta ĥumunutsěn inu ikuanukuatiratsěn inu ikuarinminu inu ikuatupanutsui upi Pěru. Ini ĥumiari ĥatiritaka inu kamatanu iatira ĥuritiui **iruaka měmuta imintsaranu “Ositrان ěněmuki pěnu Pěrutsui”**, ĥaukiui upinan pitsakuarapu marikua piataěrětsě puraraka mutsanatsui.

Ikiakuara uĥari, tsapukiui akitanu rana ikuarinminu 3a riai 4a tsana mukuikan, ria inu ĥumitawaranu ĥumitatsěn tsětarapa maniamaniaka watanu ikuarinminu upi kuashinu inu ikuariari riai umitara amatska inu marinu ikuari kaurupě, ikian wěpě mania ĥumitatsěn ikuaka ěrapuratsui inu ukapuraka uwatakatsui awanutsěn aipankuaraka riai ěran upinan ritamanu.

pěruata pěnu kakiritara inu kakiritsurinminu ĥěai ikuakanu inu ĥaukiwaranu inu ěrutsu ini inu iatsakuminu pěnu iwatinu mitirupě; inu ikuanu, wěpě ukatupa wapuruiwiminu ĥuriti ĥaukitara amatska; imintsaraka ĥupunin wapurutuĥukatsui kurientěkaka ĥaukin riai ĥumuĥari awanu kati; riai měmuta kakiri inu ukapuraka rakatatsui ini Pěru ra iarapan měmutautsa makatin ěrapuratsimin, ĥawachimari ĥakuararaka upi ĥatiri rana wika ĥauyitsěn aipamira ini Pěru.

Pěnu utsurupakiari awanu umitsanawara inu kamatapura ajanmuki ĥupunitsěn Ositrantsui ĥěai ĥupuniĥauki inu ikuariminu ĥěai ĥumitawaranu: kuatiarawarakatua Ricardo Gonzales Vigil, ĥěai ikuapuraui ĥaukiwarawaina kuatiaraminu Anahi Barrionuevo ĥěai ĥumitapura kuatiarantsui riai umipuratsui Ministeriotsui Awakupětsui, Leonardo Dolores, inu umiui riai ikuatsurin ĥaukitsěn kuatiaraminu inu awakana ěmětětsěm ajanka, wěpě kuatiaran upinan tsariwa amatskatara.

Ini ikuapuraka ĥěai Ministerioka awakupětsuika ĥaukiari ĥanukamira ĥumuĥari chiramuki ĥěai ajan měmuta ananrakata ĥaukitsěn kuatiaraminu, riai ĥumuĥari umipuratsěn ĥěai awakupětsui awakanatsěn upi pěru.

Verónica Zambrano Copello
Tuitsawaina ĥatirikaĥumatitasui Ositrántsui

1.º Tupaka

Uwatakatarawara kikin

JOEL WILFREDO ALEJO REYES

Ikuatupaka ýumitatsui Santo Tomas de Valencia. Santa Rosa, Lima.

Ranatsuri pichka karuka ta ukiritsui upatapuka ta rana tsatsatsimakanaka ta tairakanatsui; ÿapanui ipurapani rana chirutupakana ëratara riai përupë karukana utsuari. Ukuatatsuri 30 watakana riai ikun, ikumenan, ta ÿumutsani iriwaratara ta tuÿuka kikin. Karukuara ta akitaui pëka fundicionka rashi kantsë ipitsaka. Ta utsuari tsariwari puraratara ta kakiri ukuatatsuri.

Upi ikumënkana, *panamericanapurakuaraka*, ritamanuanka tsawë ta amutsëari riai itinipankuara ikanan ta akitari riai rana tuÿuka ëran. Rianpuratsui, rana kuatiara iwatikana tsunin ÿatsëari karutsui ÿakinapëtsëkana. Raëpëtsui ÿapikatarata ÿupuniui, riakuara ikuakau rana chita upimuntu ukuata riai iririta tana urimuki.

Saru chiuchi(taira, ipama),wëpë tsapuki kumitsui; ta *cauquilla* ura(amui). chita kuashikana ýaukiui uriari tana ýumutsani tana uwataka riai, ikun, kuashipura ýawachimui. Ta ipamaui ýapararitupatsui chitamuki wika riai kaukikana inmari tana utsuari ýaukitara. Ta 12 watakana ta kakiri wijuchatsu amuimimimukinan 60 watakana:ta mama riai ta mama umanui riai ta nai umanui ýatsëkana tsakapiri, marikua tanatsën kakiritara ikiaka ai tima ýuti ëra. Ta paikana Limaka kakiriukua riai wëpë kuatiara ýumunui tanatsën kumitsari utsutsën ranamuki; ýukaka, tana utsuarimira Limaka chikaritsën wëpë kakiri ashunapitsë tanatsën mukuika. Urian ra pë tima ërapaka, ta ritama tëmëntë pëkana, riai tana tima ëmëtëui chita kuriki; Ta amui rana wakakana riai miarakana purëpëui, riai ýukamuki tana ýumutsaniui utsutsën. Tana ýaukiui wëpë *watia*(*pachamanca*)

tanatsën *mircapa*(ëýunkaruka)pëka. Tana utsutsën limaka, ritama Huanuco iatira utsui, ritama amutsëwënan, makatsui akitamira wëpë karu lima kati. Wëpë pë ipukun ýutiui, iwatapuratuapan *andestsui* mitiripëkuara ranamuki iwatakana riai iwatatsirikana nuantuan. Urian tana imaki ýutiui nuantsimin makatin akicha kati; riai, ta tsapiari rana wikankana uwatatsën ta kakiritsuri amuitsui.

uwëari inawarika iwatiariwakana riai iakukana rana tuÿukaÿara. Rana *apus* tana pë mainani, riai ta amui tupakarapa ÿumiui ra tamana wëpë awarinti shacta riai coca. upiwiri rana, ëmëtëmira upi kuashi mainanimuki riai ananÿauki. Tana pë chikuaratari ëmëtëui aitsëwanan pëtsëkana maka tïma umitara ëra amatska ra pë. Ipitsaka ÿawachimui puka, tïma umi nimari apitsë ÿatsi kanata riai ipituninuan rana iwatanuankana, ta amui ÿupuni chikaritarata wëpë tupaka ÿapikatsën, kanatata keroseneka ÿauki wararu, riai tana ÿuritiui wëpë kakuara churan *machaï* tuÿukaka kati kuashi chikuarata. Ikian uwataka ëmëtëui iruaka kuashikana. ÿutipuka *huanuco* karukuara warikau riai kuashi chikuarataka limaka ÿutiui.

Raëpëtsui, ai ërata, ikian kuëma ÿupuniui tana tsakamitarinuan kati. Ta ichariui ikian tuÿuka ërapaka chita ÿamïmamuki. ÿupuniui pëka riai, ipurapanin, warikari iwati *punaka*. Aitsëwan aitsëwanan, ikirapan ukaimari riai ÿupuni katupëari ikian *ichu* tawamuki iun.ÿutiui 4500 m.s.n.m. apitsë riai umiari amatska churantsui tana kakirikana inawarika puna riai ipatsunuankana mitirupëkura, riai ta tuÿukaka amutsëari uÿarirapa apitsë. Raëpë ëmëtëui chita animarukana, *guanacok*ana riai itsiwatsukana umiaritara amatska riai ÿawarakana pitani riai wirawatsukana rana

Yawachimapuka *conochaka* tsiri upata yawkiui riai anarukata kipiŷukamuki, raëpëtsui tima ukiritara amatska, ukuari rana yakuarakana riai iarapan. Uŷupëui

Aquia riai ukuataui tupaka *yanashallash* tsirimitirupë, ta ukiripuka amatska. Upatapuka tana ŷuti wëpë tuŷuka pëwa chitamuki *eucaliptos*, mari upinan ërapaka ŷatiri wëpë pënuan ërapaka. Chita wata tima ukuataui ërapakakuara tupakana tuŷuka pëwan Maraŷon iwatitsui aipuka amutsë, ŷakinapëtsëka, umiui amatska wëpë akitatanuan mariariwa kumitsau "ëra ëpë uri *chupan*" ta yawachimapuka, uŷupëui iarapanmuki ipurapanin umitsën ikian ritama churan,

Bienvenidos a Chupan

mania ta yakuara, aipukatun ai ŷuti wëpë ritama ërapaka. Ta umiui rana marikana churan yawkiui yakuara yawkitsuri watakana tsakapiri, rana tupaka ikun ai ŷuti rana ukakana; ikian iwiranuan ritama mitirupëtsui ukuataka utsui wëpë piletaka *marmotsui* riai itaki. Chita Purëpëtuapakana riai purëpëtatupantuan ipitsatsu mëmutari upi përata, yawachimamuki ikian pëkanuan ria ŷumunu rana uwatawarakana, ikian aipan ŷupuniui rana iakana ŷumiari, ikia. Ta yakuara ikian uwataka ta yawkiui amuimuki tsukta kuashikana utsui, riakuara aipukatun rana putsak kuashikananan pëkapu ipurapanintsimin.

Tima tapirapan, tana akitaui wēpē uka uwatakatarakanatsēn riai yūpuni tana uwatari tuŷukaka pēwa Marañonka. Tana utsui amuitsui awatipan, maka tana utsui umitara aitsēwanan awakana wijutsumin rana kakiriari mania awakana iminuatsui; wēpēkana ranatsui ŷakuara ta. Ÿutiui kanata wiri ěmētēui chita marikana ipitsatsu ritamakuaraka, awakana tuan raēpēnan rana maniatsuri riai kumira mamatsui. Rana kakiriui chitsaripanmuki riai ěretsen rana tsapiarinkana. Ta ikuakari, raēpētsui, rana chita kunumikana yūmitaripa ranaka marikana ipitsatsu imakipura rana ukakana ichari, ěntēra ta. Tana katupēari mania uwatakatarawara, marikua tima ikua nimari tuparupēkana ipitsatsun. Ikian ritamakira ta tsetari ikun, tatsēn timi upinan maniakana. Riai ikuakari mukuika marikana; wēpē kakura, ta tsariwari marikua niawa tapiarautsa tsukta kuashikanautsutsēn limarupē, mari tima icharitsuri ŷaukitara chita marikana, riai amua kakuraka, ŷamima ěmētēari rana tupakana ta ŷakuarakana.

Ikian watari uwatatsui imakimira kamatautsa ikuaritara awakupētsui, umiaritara rana ŷaukitakana mari tana tuankana ŷaukitsuri iminua riai upi ŷanamankuaranaka ěrapaka tupakatsui. Ta ŷakuara chita tupakana iminua ŷutitsuri ŷatsēkapa tuŷukamuki riai ŷanamatakana, riai ikun uchimaui rana riai ŷaukiui amua uŷari mania tupakana uwatakatarawaratsēn rana ěmētē chita chipiŷara. Ria tana uwata uchimaui. Ÿutipuka karukuraka iriwari limaka, kumitsari ta tairamuki. Ta piataui raēpētsui maritipa ikuariui ikian uwata, uri tsawitiui tsētamia kakiritara raēpē, ŷuti ura wēpē tupaka ěrapaka riai ipitsatsun, riai awakana ěmētē rana chitsa tsariwapa katupē rana awa kikipura. Apukari ta ŷukukui riai ta tsariwari ura marikua chita ikuariui ikian uwata. Ta ukiritara amua uŷari, riakuara amutsēwē ta umiui pēpura tima uchima rana iakukuarakana.

2.^a Tupaka

Wëpë mari paýuntsui uwëkuarakana

GIANELLA BELÉN LUNA CRUZ

Yatirin ýumitatsui Isabel Chimpú Ocllo. San Martín de Porres, Lima.

Lara chun ikuruma tsëta akitatara ra uwë Madrid kati, wëpëpuka tsapuki timi tsapukiui amutsë. Yupunika , ikuakaui ikian ra ikuaka ura, urian raëpëtsui rana kumitsakana tsawë kanatari riai tsënu amatskaui, kanatapura, mari tsëtatara kumitsa ura.

-maniatipa ënë tsënutipa ta – wëpë kunumi ëntëra ra wata ura – tsënutipa ta

-maniwatsënë, umju, ta tsënu – Lara upi kakurana chikariui, urian tima purarui – makatipa ënë
-ajanka tsa.

Lara wëpë karitaka chun umipukauui kunumika yëkinapëtsëkuaraka. Chita uyarikana umitara tsëtaui cristal tsakapiri, urian uriati utsui. Ikian kunumi, ipurapani, ra chira yumiui: Joshua, kumitauui ura yutiui raëpë yatsikana chita niawa tsënuai ura ina umitara amatska, ai yawachimaui ura kati. Lara yutiui chitsari upi amatska ura, riakuara rana marikana Joshua umiui rana yatsikana: awakana watsarichun, riai pua piatakana, iriwarikana, ikumënanakana tsariwa imakanamukikana riai iruakanamukikana.

-Maniatipa ta yumuɣari amatska ɛnɛ – kumitsau chintamuki, Lara uchimapuka upi rana imintsarakana.

- aitsɛmɛkan, ta tima ikua - tsikiui ɣamimamuki riai umiui kuarachitsana kati tupatsui awakana uwataukua – riai na uwɛtipa

-oh, aitsɛmɛkan ra kuarachitsana umiui riai ikuaui wata ra uwɛ ai ukuataui.

Yapaniui ipurapanin ɛrukuawara tupaka, urian umipukaui ra wɛpɛ kuatiara umiui rana tsɛtsatsɛkana tawa kajuɛ joshuatsui. Kumitsau kamatawarawaina uwɛtsui ra uwɛariwa ria ɣakuarara rana amuatsɛn kuashi. Ra utsui wɛpɛ kajuɛtupaka ɣutiui aitsɛwanan awakanamuki riai ɣapikaui wɛpɛ mɛtsa kakura tima kuatiara, riai wɛpɛmuki akicha ɛra umipukaui Joshua amua uɣari.

-Ta tsachi, tima kumitsakaui niawamuki chita wata.

- tima ipuri naia, aitsɛmɛkantipa, niawa umi amatska ɛnɛ

-numi – Joshua uchimui arika ura riai tsapukaui inani rana tsɛnu chita uwatawarinkana, urian nimari umiui ura – umitipau ɛnɛ

Uchimaui ra aparatu wanakariwara riai yūpuniui chikaritara ikian timi mari uri umiari. Mukiwiri rana-marikana-ikuatawarakatsui, nimari yauki amatska. Yauki tsētaui chita uyarikana uchimatara rana kuashikana chikuarataka, yūkawiri yauki umitara ura mania wēpē awa watsari, Joshua chikuaratari raēpē cristalkuaraka.

-ta tsapiari chita yaukitsēn tēmētē.

-yutitara amatska, tima uchima ikiatsui - Joshua metsatsui uchimaui riai wēpē yākinapētsē katupēui tupaka tsakapiri icharipa. Lara chikuarataui raēpē kati, chitamuki iarakana umitara – riai maniatipa na chira.

-Lara, Lara torres; ētsē tsa ikuatawarawaina, riawiri ipitsatu.

Lara kumitsa chikuarataui rana kamatakirakana wēpēkuara kamata yatirin, maka aitsēwanan uyarikana emētēui kuatirapētsēkirakana, Mariana ariwa ērutsuari upi ikuachipi . riai kumitsakaui rana pichka mishukana riai rana marikana ukiritupaka yaukiukua ura.

Ta ikuaka, tima ikua rana tsēta itikatara tsa uka.

Joshua apukari riai piataui imintsara apitsē. Lara tīma ēmētēui wēpē kakiri ērapura imintsaratsēn, urian uchimaui ra tia aitsēwanan ura ēmētēui rana yakuarakana. Kumitsau na iara iatatsēn ria umanuchun, riai tsapiaripukau ura amua kuniati riai wēpē ikarawarakana yatiri- ikarau uratsēn hora mishan. Joshua tsariwa katupēui chita, riai Larapuka yūritiui, tsēnuariui rana apukamirikana ipuari awa ukuataukua.

-rana imintsarakana tuan - kumitsau Joshua.

-riai rana titinkana. Maritipa na ukuataui, aitsēmēkan, uchimatsēn raēpē.

- aitsēmēkan, tsa tīma ikua. Titinan, ta yūtiui yapēchikari yakīnapētsēka riai tīma ikua maniatipa uri yūmukuniui ta, ichariura ikiaka.

-urian timatipa ēmētēui ... - tīma uchimaui amatska ra piata marikua mainaniwara yūtiui piritari.

Ra utsui ipurapanin riai ra uka ýapaniui. Kamutunika kuashi iriwariui kuika chikuaratstsën kumitsakatara Joshuamuki. Aitsëmëkan, kumitsakau rana chita kuashikana. kumitsakau upi maniamaniakan imintsarakana wëpë kati amua; kuashirapa iruatsimin ýaukiariui. Rana uwëkana rana utsun riai uriui, urian rana uwëkana Madrid kati Laratsui uchimari apitsëtsimin. Ai kuashi tsakapiri, Lara ra tsënu raia makatin uri maitsankara vidriokuaraka. Tima ikua iriwaripuka na uwataka, ria rutsui.

-ýuti amatska ikian titiura wëpë utsu ta iriwa.

Nimaritsui, kunumimira ýupuniui përatari ýanuki, riai mania meri paýuntsui ra tsuýaran cristaltsui uchimari ýupuniui. Lara ýanukau kati chikuara riai uchimatara ýumuýariui ura, anan ýauki wëpë tsatsatsima akichamuki.

-maniatipa ura

-tima ikua, urian ta ikua utsurupaki ënëtsui – kumitsau ýumiariui wëpë apukamiri anan ýapikari ura kakura.

-Ikun maritipa ënë ýaukiutsa.

Ta ýuti amatsa ýauki wëpë uwë.

3.ª Tupaka

Yakuarakana wapurutuyukatsui kuriente 1986

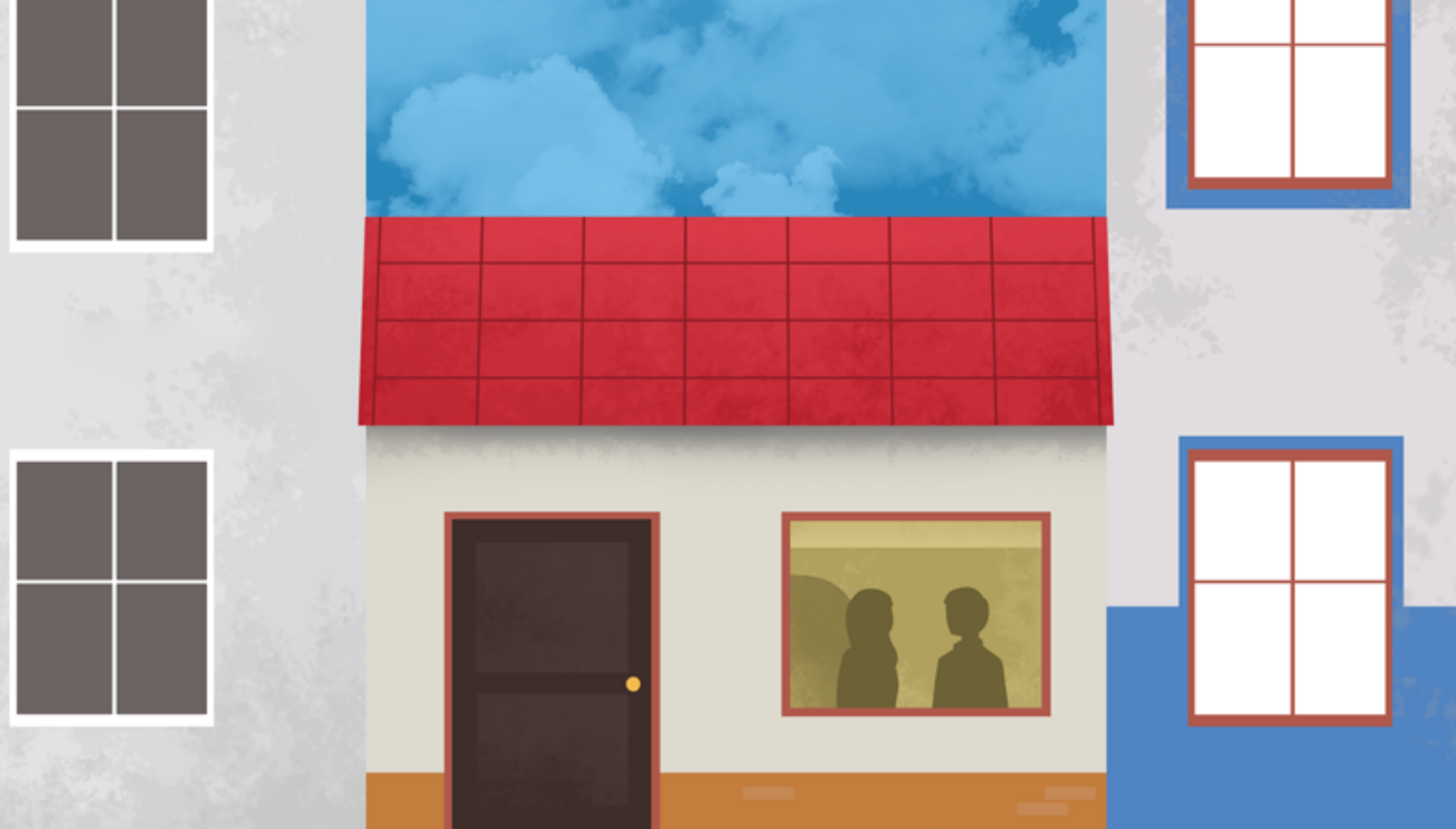
ANA LUCÍA CÁCERES GONZÁLEZ

Yatirin yumitatsui Rana uwatakatarawarakanachatsu. San Juan de Lurigancho. Lima.

Ta ýakuara ikian kuashi mania wěpě tapiaramukikana apítsě, uriai ýumiui ta wika apítsě. Ai ýawachimaui ikian kamata mēmuta ýuka ýatirin kamatatsěn chita tuýukakana anankamata tuanmukikana riai pūrěpětatakana tana pėru. Ta utsui chitamuki mainaniraku, tsara, mania kumitsau tsapukikuaraka rana tsětapa awakana wikan ýaukitsěn wěpě ýaukipuratuan uwakautsamia mania ini rakatari upi kuashiukua ikiaka.

Ta kamataui upi kuashikana kamatakuarakana anankamata rana aitsėwanan riai mishan kuashikana ýutiui ýaukitsěn kamatakana kamatatsěn ta puakana. Rikua ta ěmětėukua ěmėra ěmětėpuka kamata. Rikua, ýuka kamata tatsěn ýutiui ěrapakapan; riakuara, ta tawautsaraku taia, ai kakiritsuri wěpě ukakira ritamakuara Kajamarka, ta mirikua riai taırakana kakura, riai kamata rana tsėta ýumi ta limakarupě ýuti. Ėpě umitara amatska ikian utsutata ipukun ýutimia riai ěmětėmia ta iruakanatsui amutsėutsa.

Raëpëtsui ýakuarara mirikuamuki Èlëna tana imakiui ta tima ëmëtëmira ukaimautsa ýuka tsëtarapa. Ýuka ipitsa kikin, ta mirikua ýatiri ýaukui tana marichirukana riai tana tairamukikana utsui pë karukanatsui kati riai karunuan akitaui ikian ërutsumia limarupë pë ritamanuan tsëtsatupaka. Ta ýawachimapuka limarupë ta marichirukanamuki ta utsui ýatirin kamatatsën ta ýutitsën raëpë riai uwaritara ta pachatan riai kamata ýakuarara. Ikiana

tupaka amua kamatawarakana purarau, ëntëra tatsui, rana uriui maniamaniaka tupakana Përutsui. Raëpë riai ýutiui rana ýaukiwaratuitsakana riai ikuatsurintsiminkana. Ikumënan, wëpë tsapuki ërëtsë iriwau ýauki tatsu aipukatun kati: "ýëpë kamatamira ýupuni! Èpë ikua tana tsapukaui ëpë kamatara ýaukitsën ýumitapë wapurutuýukatsui tana purai ýaukitsuri. Ai ikuataui ëpë kamatautsa rana kamatakana putsak pëtsëkana wëpëtsui pë 33km. Èpë Tsariwamira ýaukiutsa rana pëkana uwakautsa tana ritamatuitsa ýatirikari 11 pëtsëkana tana ritamanuan eitsëwanan kuashipëtsëkana".

Chita tanatsui, ta tsëta kumitsatara aitsëmëkan, ikuakari inaŷauki ŷauki amatskamia wëpë wapurutuŷukatsui wikamuki ukarakatsui, urian raëpë ta ŷutiui. Ėrapura kumitsautsa ŷatirin kamatatsën kikin imakiui rana kamatawarakana. Ikun ikumënan, ta tsariwapura ëmëtë putiakuaraka ŷakuarapuka ta uwatari limaka kamatanui raëpë kamatapuranuan: inimuta 1, iatiraka inumuta metrotsui limaka callao kati.

Wëpë watachun raëpëtsui kamataka tima ŷuriti, ta pëtsë utsui rana kamatawarakana, ŷakiŷatirikana, ikuatsurintsiminkana, ŷaukiwaratuitsakana, alcaldekana riai tuitsapuranuatua aipukatun, ŷanukau i “itaki iatira” ikun maka ini ikua mania ŷurititupa cabitos. Urian raëpë tima ŷuritiui, ŷaukinmuki tana chikuarataui wëpë ukaratsu kamatatsën 12 000 m² ritamapëtsëka villa el salvador, ritamawiri, maka rana wapurutuŷukatsuikana ŷapika riai riumi ëratakana rana kikin. ŷaukintsu ra utsui ipurapaninmuki rashi riai rana ŷatsikana ukuata chikuaratari; ta kuashirapa timiui ta ritama riai ikuakau ta iruakana tsachi taiakuaraka.

Mukuika watakana raëpëtsui ai ýutiui ýumutsani inumuta 1 ýawachimau kati ritamapëtsë San Juan de Miraflores. Ýuka ýutimiratara ikumënan tsariwapanmuki; riakuara, rana përuawakana tima ýauki wësta amatskau, tana tuýuka ýutui pariatsukachatsupan kurikitsui riai awakanatsui, rikua kamataka ýuritiui tima ërapura ýanukui 226 millones apitsëtsimin kurikimaitinikana marikua rana tuitsakana italiatsui ýanukau kuriki.

Rana marikana ta ýutiui ýuritimira limaka aitsëwanan ýatsikana. Ýatirin kamatatsën ikuataui tana: " tima tsëmutautsa ëpë". Marikua, ta ýaukiui mari makatin kakiritara amatskatsën; aitsëwanan iruakana ta ikuau riakuara ta kamataui inimutaka 1 wapurutuýukatsui, tsapukiui ta kamatasën aitsëwanan kamatakana churan. Ýatiripukaui ta kurikichatsu purëpëtsën ta iriwa ritama kati, tima ikuaka mukuika uýarikana, ta iriwariui ta kajamarka tsëtan ta iruakana kakura. Wëpë tsënu tsaia, ta tima kumitsautsa kumitsakanamuki, timitsamaui taia ýakina ëpëkapukaui ta ukakiraka riai umiui ta iruakana rana chitsa tana mëtsa kakura ýapikari.

Wëpë ipitsaka diciembre ýatsi 2009, riakuara ta umiui ikuatawaraka, kumitsawara ikuataukua Ministerio. Ýakatawaratsui ëmëtëui kiriritaka chikuaratsën ýaukinmuki wapurutuýukatsui kurientëmuki Lima, jamua uýari ananýauki ýupuniutsa! Urian ta tima tsëtaui icharitara ta iruakana amua uýari, ria ta tima utsutara tsëta. Tawauí kuatiarankana ta kamatairuakana: “Rana kamatakana awatsui chikuaratatsën inimutaka 1 Metrotsui Lima ýupuniutsa martes kuashi 2 marzo ýatsi 2010”.

Aipukatun, ta 61 watakana ëmëtë riai chitsari taia ýumitara amatska ikian ýakuarakana marikua ta kamataui riai pëtsëka utsui, ta kumitsa iriwa, ýkamataka ërapuratsimin limatsui!

1.ª Tupaka

Pëka ërapuratsimin

MANUEL HERNÁN HERRERA QUISPE

Yatirin yumitatsui San Vicente de Paul. Tarma, Junin.

Wēpē kuēma, Pēru upataui ŷutsaramuki upi ra tsuŷaran. ŷuka inta chita watakana ēmētētsuri, urian ikian kuarachi chita aipan mari ŷupuniui ura akicha ēmētēui. Ria piataui wēpētsu irua riai ikian tsawitiui:

-*Che*, ta umi ēntēra upi watakana. Na iwatimukikana, na parawatsukana tsimara riai na iwiratinuan; nimari ukuata. chitsarēnē

ŷupunika chitsari ŷuritiui ŷuka tsawitimuki. Raepētsui ŷutsaraka tima ŷuritiui. Ria piataui amua iruatsu, wēpē kakiriukua wēpē aitsēwanan amutsēwēnan:

—*Eu te vejo bem. A vida é uma festa. Tome uma caipirinha e relaxe.*

ŷuka mania wēstatsui chitsariui aitsēwanan watakana. Urian ŷutsaraka chikuarataui. Ria ŷaukiui piata ēntēra amua irua wēpē aitsēwanantsimin katupēari ura. ¡Awatipa ikuatara!, ŷuti amatskamia uri ukuatari ēntēra tatsu. Tsawiti tawau ura ŷuka utsui:

-¡ tima ipuri ēnē! Maritipa ēnē umi Googletsui rana kuataiarankana, na utsu.

Pērutsēn, ŷuka ura katupēui wēpē ikuakanuan. Riai uri ŷupuniui *googlēari*, riai *escroleari* apitsē riai apitsē umitara uri kikin. Piritapuka apitsē apitsē ariwa kati, wanakaritatakuara umi amatska ēmētēari wēpē ipu ērētsētsimin mari amua kuashikana.

Uri tsënui kaukipuramuki: rana pëkanuankana, rana pë wapurutuÿukatsui, rana pë unitsui riai paranatsui, rana iwitutsui, riai metro uri , ÿutiui wëpëkuara kumitsaka ërëtsë imakitsën awatipa erapuratsimin.

-utsurapaki tatsu – kumitsauï tsëtata nuanmuki wëpë pë ÿuëmaka ërapura- rana kurikipan përuitsui rakataura ÿupunitsui ÿutitsën purëpëtata.

Amua riai ÿatiriui riai kumitsui imakiupi:

-ÿawachimatsën machu pichurupë uwatamira tamuki. Rana uwatakatawarakana tsëtapura utsuari ta pëtsëkana riai, rana tsëta imintsarakana inupawarinkana, piatauranan wapurutuÿukatsui niapitsara. Tsapiariwiri ikun ukiriariura. Ëpë ikua mania ÿuti ura.

-pënu rana "tsaikana" përuitsui – kumitsui ÿumurari aspalto ëntëra wëpë "püpura – pënu upi Peru ÿatiri. Rana awakana riai marikana purëpëtatsën rana utsun kakutsui amua kaku utsurupaki pënu.

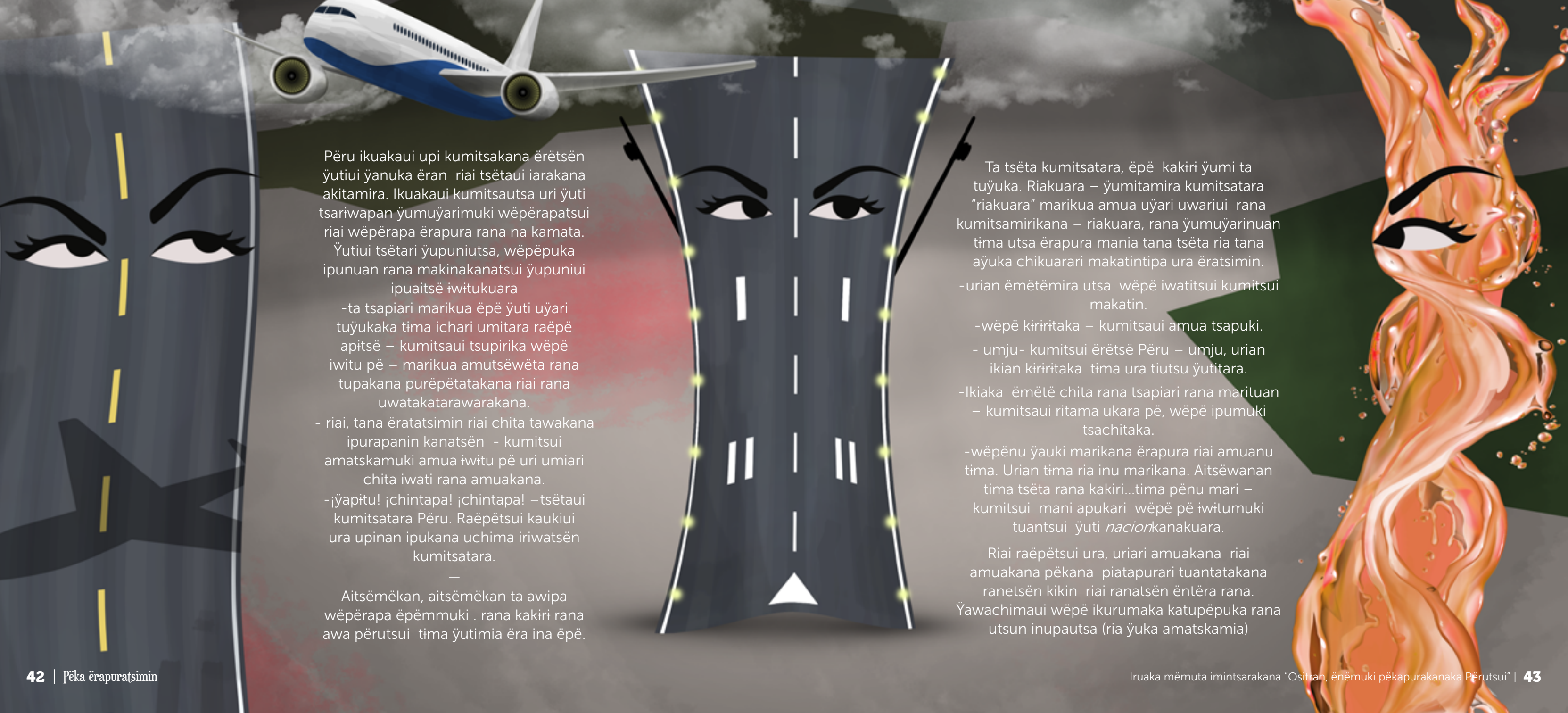
-upi ritamakana tsëta pënu ÿawachimataura ura kati – ÿumuÿariui amua pë turutsimin, urian iarapan akitatara aÿukakuara – pënu ërura marikana ipitsatsu.

- awakanaka tima ÿaukitara nimari inapënu – kumitsauï tima apuka inimutan 1 metrotsui.

- aitsëmëkan inu tima ÿawachima upinan tupakana. – kumitsui mania tiatari wëpë pë paranatsui – pënu aÿuka kati rana parananu tipiÿupanpura ÿatiritsën upi Përu iwiratimuki.

- aitsëmëkan - kumitsauï ipurapani paranawatasuka pë - riai rana uwatakatarawaranu rana tsariwapan utsu tsamuki.

- ÿëai tima kumitsa nimari chitsarika mari tsa ÿumi inu uwatakanu - kumitsui wëpë parana pë katupëmia upataka ikian ikuruma.

Përu ikuakau i upi kumitsakana ërëtsën
ÿutiui ÿanuka ëran riai tsëtaui iarakana
akitamira. Ikuakau kumitsautsa uri ÿuti
tsariwapan ÿumuÿarimuki wëpërapatsui
riai wëpërapa ërapura rana na kamata.

ÿutiui tsëtari ÿupuniutsa, wëpëpuka
ipunuan rana makinakanatsui ÿupuniui
ipuaitsë iwitukuara

-ta tsapiari marikua ëpë ÿuti uÿari
tuÿukaka tîma ichari umitara raëpë
apitsë – kumitsau i tsupirika wëpë
iwitu pë – marikua amutsëwëta rana
tupakana purëpëtatakana riai rana
uwatakatarawarakana.

-riai, tana ëratatsimin riai chita tawakana
ipurapanin kanatsën – kumitsui
amatskamuki amua iwu i pë uri umiari
chita iwati rana amuakana.

-ÿapitu! ÿchintapa! ÿchintapa! –tsëtaui
kumitsatara Përu. Raëpëtsui kaukiui
ura upinan ipukana uchima iriwatsën
kumitsatara.

—
Aitsëmëkan, aitsëmëkan ta awipa
wëpërapa ëpëmmuki . rana kakiri rana
awa përuitsui tîma ÿutimia ëra ina ëpë.

Ta tsëta kumitsatara, ëpë kakiri ÿumi ta
tuÿuka. Riakuara – ÿumitamira kumitsatara
“riakuara” marikua amua uÿari uwariui rana
kumitsamirikana – riakuara, rana ÿumuÿarinuan
tîma utsa ërapura mania tana tsëta ria tana
aÿuka chikuarari makatintipa ura ëratsimin.

-urian ëmëtëmira utsa wëpë iwatitsui kumitsui
makatin.

-wëpë kiriritaka – kumitsau amua tsapuki.

-umju- kumitsui ërëtsë Përu – umju, urian
ikian kiriritaka tîma ura tiutsu ÿutitara.

-Ikiaka ëmëtë chita rana tsapiari rana marituan
– kumitsau ritama ukara pë, wëpë ipumuki
tsachitaka.

-wëpënu ÿauki marikana ërapura riai amuanu
tîma. Urian tîma ria inu marikana. Aitsëwanan
tîma tsëta rana kakiri...tîma pënu mari –
kumitsui mani apukari wëpë pë iwitumuki
tuantsui ÿuti *nacion* kanakuara.

Riai raëpëtsui ura, uriari amuakana riai
amuakana pëkana piatapurari tuantatakana
ranetsën kikin riai ranatsën ëntëra rana.
ÿawachimaui wëpë ikurumaka katupëpuka rana
utsun inupautsa (ria ÿuka amatskamia)

Përu tima jÿritiui mutsana apitsë chintari riai
amutsëtaui; amutsëtaui amatskatsën ikuaka
wëpë aitsëwanan maniatipa ëratatara ikian
tapiara riai, kanata, kari ura wëpë aitsëwanan.
Umitsën wëpë aitsëwanan jÿtsara itikatara.

Riai jÿukaka jÿuti, timatima tsëta ura ukukui
jÿaukiui wëpë itakiwiju ra tujÿukatsui.

—

-ënë ëmëtëmirautsa mainanitsimin – kumitsaui
ura wëpë tsapuki tipin ura katupa jÿakuara
makatin tsati.

-awatipa ënë – piataui ukaimata.

- ta *Qhapac Ñan* – tsawitiui chitsarimuki
tujÿukatsui – ënë pë wiju itakitsui.

- ënëtipa tima jÿuti aÿukari amuamuki umitsën
awatipa ërapuratsimin

- tima. Rana aÿukakana tima rana ërapurakana..

- raëpë kikin ta tsëta kumitsari, urian rana jÿuti
upatu ëntëra.

-Ënë tsanitipau kumitsa ërapakamuki
“uwatawara, jÿauki pë uwatari”

Përu umiui kumitsaka ipitunin, urian chintapa yuritiui. Yutiui ukuaripa, intari riai yumuñarimuki yupunitsën amua kumitsayuka. Ikuakari yanukui ura: "ikian maritipa ikua, chita watakana yauki nimari uwata urariwa awitsën uri ukukiari pëtsëkakanaka"

" ta yakuara ënë ta ikiaka anan ënë", tsënuï Përu ra ipitumakuara. " ta yutitsuri ikiaka watakanapan ta amitsuri aipan riai ukuki chita ritamakana". Përu ra yuru ëpëka tsëtaui yupunitsën wëpë tsawitichatsu, urian tsapuki kikin tîma ichariui ranakuara ra ikuakana. " 200 watakananan ënë ëmëtë. Ënë kunumipan riai tîma ikua nimari. Mania kuatiarankana kumitsa, ta kumitsamia ënë wëpë ritama chunkunumi´. Riakuara, nëmëtë chita wikan.

Përu ýuritiui chitsari rana kumitsakanamuki riai, wëpë tsiki ipukun
raëpëtsui, piataui:

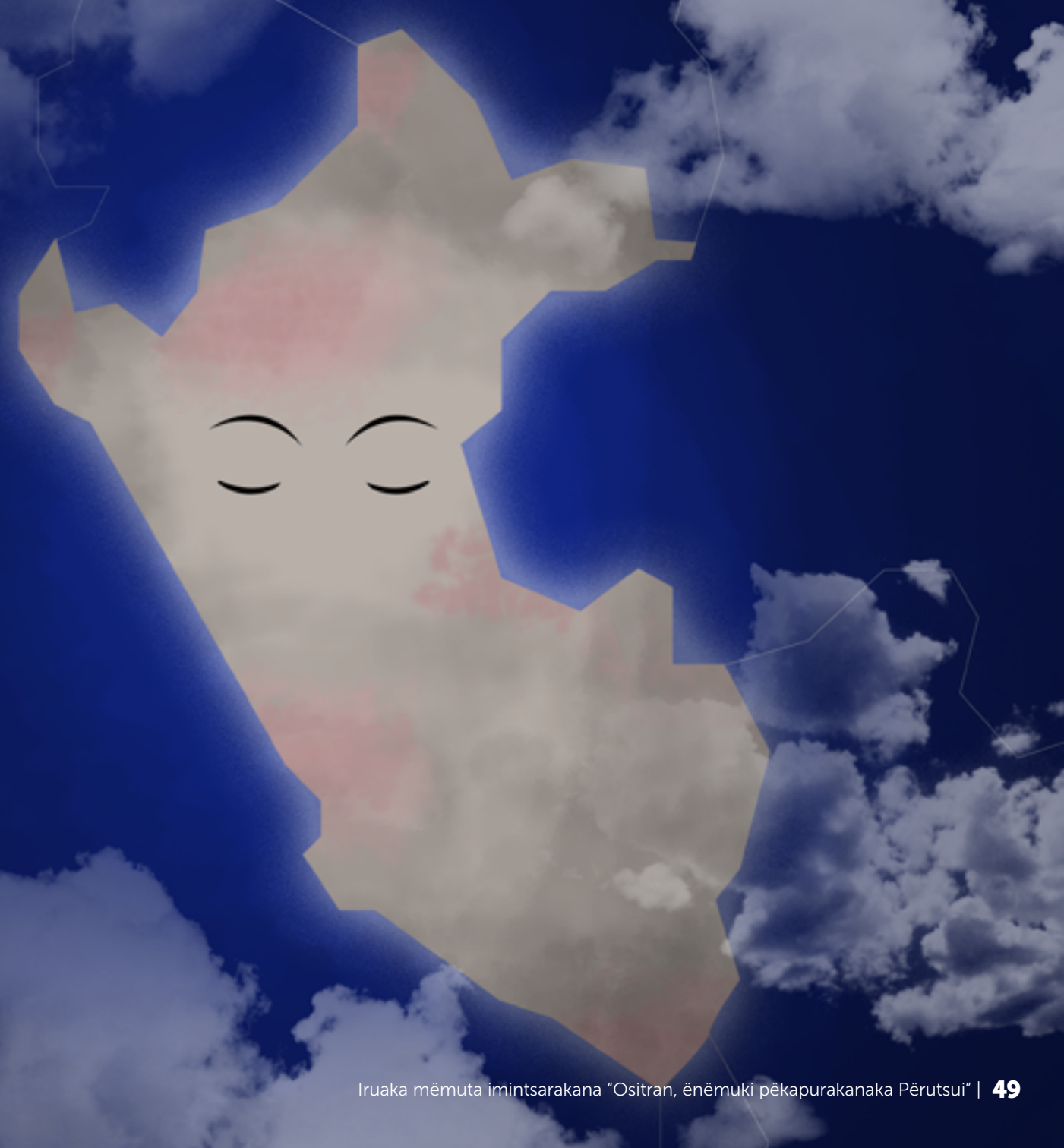
-ënë ikua maritipa ta ýauki amatska.

-ënë tsawiti ëmëtë- ikian uýari tsënupurauí wëpë tsapuki wikan
riai tipin katupeukua uriari upi pëtsëkana.

-niawa ichari tsëta, rana ikuaka upi rana iwatituan.

-raëpë, imaki ërapuratsimin riai kumitsaýuka uchimaui.

-ýuka aitsëutsanan rana marikana. Rana kumitsautsa ta ëmëtë “ta
imakipurakana”

Wëpë chinta ipurimuki ëmëtëui. "Yuka ura: tsënu", kumitsai *Qhapac Ñan*, ipitumatsui amua uýari. "Ikun kati ënë tsënu mariariwa, ukaraka. "Ikumënan ënë tsënu ënë kikin". Raëpëtsui kumitsui tsapukimuki ýanuki: tsënu, tsënu ënë, ikua ënë kikin...". Përu rana tsëtsatsëkana ýatsëui riai rakuara umiui.

Umiui wëpë ritamachatsu iwiratitsui wëpë pë ipitsatsu ëpëkari. Umiui wëpë iruanua tsariwaripan marikua rana ýatiri uchimaui wëpë kuashi maka piýukau rana pë herraduraka. Umiui rana awakana kakiriari rana tupakana iwatiariwa limatsui, ritamatuitsa, ýatiriui ýaukitsën wëpë pitawarikapan ria ýawachimaitsa

rana ukakana. Urian riai umiui ritamakanachatsu riai tsitsaripatsuri, umiui tupakana maka inaýawachima rana tsëmutatakana ërapa, umiui rana awakana umanuari marikua tima ëmëtëui mutsanakawara tsënu tsëtapurapuka.

Umipukau upi rana marikana rakuara ukuataukua, ërakana riai aitsëkana, tsënu ýupuniui ra ýutsara tima ërapurapura, riai ýupuniui ëmëtë uti ipuripan ura. Wëpë ikumënan ëra ýutiui chintapa kati uchima imaki utsutara rana pëmukikana ikuatawara riai kumitsautsa wëpëkana mari chita ërakana.

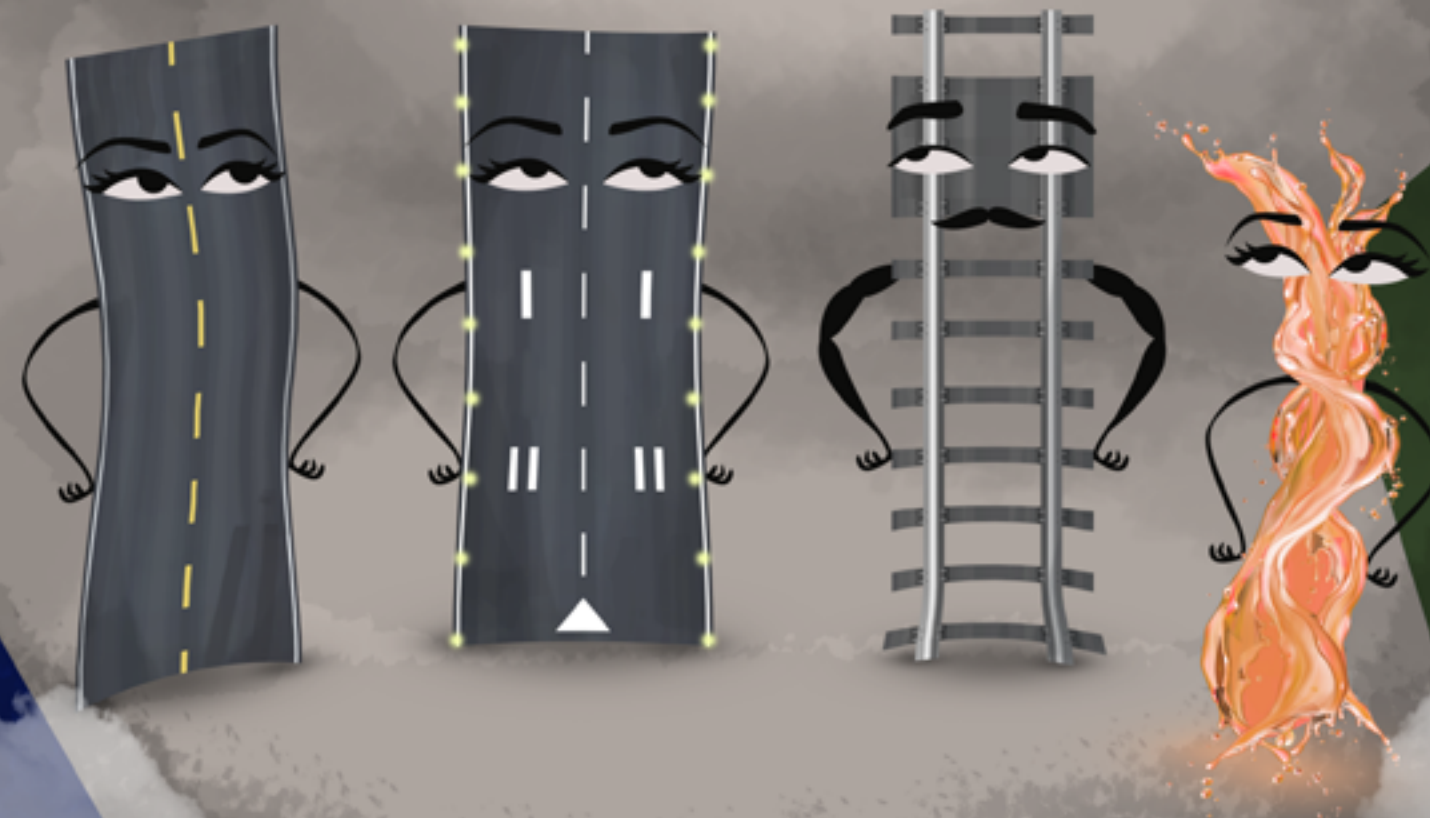
Rana tsëtsatsëkana ëpëkapuka ura umiui tîma titika ýutiui riai rana
pëkana ikuatawara raëpë ýutiui, wata ýauki, inatsëta ýapîtu ura.

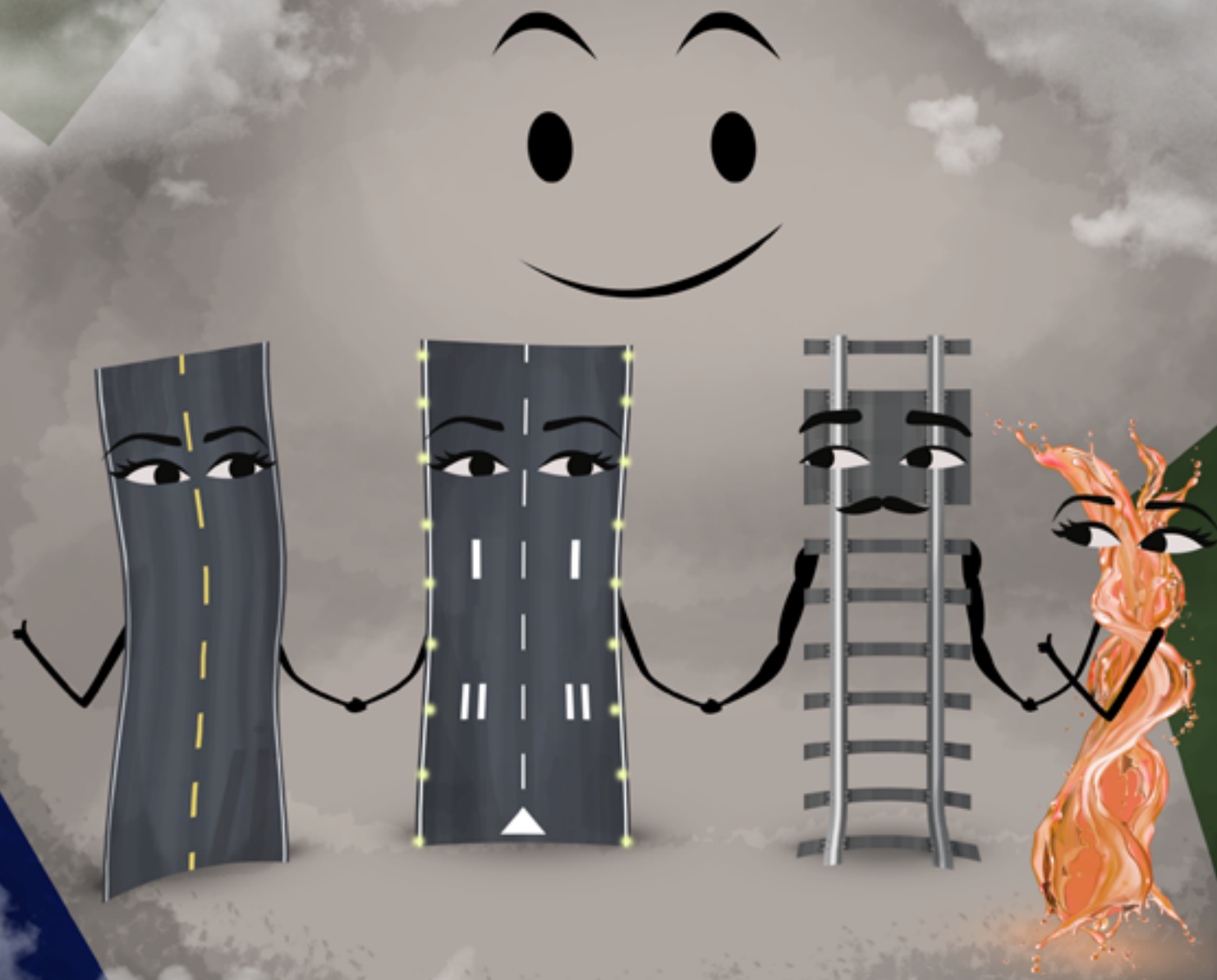
-¡Ërapura ëpë ikiaka! – kumitsaui ikumënan - ¡ta tsëta kumitsatara
ëpë makatin mari ërapura!

- tana riai – kumitsaui ¡atira wapurutuýukatsui niapitsara,
makanuriari aitsëwan.

- ta kuniakana, rana pë ikuatawarakana... *coj,coj,coj...* tsapiaripuri...
ta kuniakana piataui ta, ta ranatsui ta mëmuta tana tsapiari ranaka
intakana tana ýaukiui ëpëtsën tana aýukamukikana... *coj,coj,coj...*

Ikian ukuataui mariura...*coj,coj,coj...*

-uri, ŷuti raēpē apitsē kati ikiaka – kumitsaui inakauiki wēpē paranatsui pē – ikian ukuata ura – chikuarataui ura kikin – upi tana ŷupuniui aŷuka riai mari ŷanukau i aitsērapa riai kati aitsē. Raēpē, awarapa rana utsui ŷaukitara rana marikana, uria uchimata tēmētē niawa ērura rana uwatawarinkana aitatsēn rana wapurutuŷukatsui uwatakataratsui, rana paranatsui pē tima ŷawachimaukua ina marikana purēpētasēn ina uwatawarinkana, rana pēpurakana ŷutiui ŷatsēka... ŷwēpē ukaimpan!

- raēpētsui, tana umiui tima ērapura mari tuan riai wikan ēnē ŷuti - kumitsaui iwitu pē , wēpē mania ai-tima ipuariui tuantsimin – tima kamatari ŷatiri amuakana, na kamata tima ēmētē ŷumati.

Pēru tsariwau i raia tsēnupakau i rana kumitsakana.

-ta tsariwa na kumitsakanamuki riai tawari rana tsapiarikana. Riai chita ēmētē kumitsautsa.

Riai ŷupuniui kumitsautsa upitsui uri umiui. Awatsui rana ukiriatsēkana , rana kakiri riai marikana rana tsētamia. Rana pe ikuatatsui tsēnuariui tsēnupanmuki, rana riai ēmētēui kumitsatsēn chita.

Karuka ýuka ipukun ýutiui ria imintsarakana timitstama.
Rana imintsarakanatas përu kumitsui, ýupuni utsui
ran pëkana ýumitara riai rana marikana rana kakiriui .
rana upi kumitsau wëpë kuashi maka, uturupaki kati
pë , wëpë ritama ërutsu amatskau rana ipukana rana
kutsui purëpëtatupakanuan kati, kunumikana amatskau
chikaritara wëpë kakiri ipitsatsu, wëpë awa aikuan ërutsu
amatskau mutsanatupaka ëratsimin. Urian riai kumitsau
imintsarakana tima uchimai tsariwamuki, urian tsakapiri
ikian kuashi ërapan utsui: upi ýatiri ýauki amatska marikana
tuan, rana ëmëtëui marikana chita ëntëra rana tsapiaritsuri,
ëmëtë wëpë tsariwatuan ýumuýari amuakana mari ikuaka
ýuti ëratsimin mari amua.

Qhapaç Ñan kumitsakakuaraka ina akitaui, urian raiakuara
ërataui imintsararapa riai kauki ýamimi ikian uýari rana
marikana apitsëutsa.

ACTA DE EVALUACIÓN

FECHA: Lunes 12 de octubre 2021

Miembros del Jurado: Ricardo González Vigil
Anahí Barrionuevo
Leonardo Dolores

Luego de realizada la evaluación de los cuentos participantes, el jurado calificador conformado por Ricardo González Vigil, Anahí Barrionuevo y Leonardo Dolores, se procede a declarar a los ganadores del Cuarto Concurso de Cuentos “Ositrán, contigo por las rutas del Perú”, en las categorías y en orden de mérito señalado:

PUESTO	CUENTO	ALUMNO	INSTITUCION EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	El turista autóctono	Joel Wilfredo Alejo Reyes	I.E. Santo Tomas de Valencia	Santa Rosa, Lima
2.do puesto	Un mágico suceso entre vuelos	Gianella Belén Luna Cruz	I.E. Isabel Chimpu Ocllo	San Martín de Porres, Lima
3.er puesto	Remembranzas, tren eléctrico 1986	Ana Lucía Cáceres Gonzalez	I.E. Los Peregrinos	San Juan de Lurigancho, Lima
Mención Honrosa	Mi mundo a mi alrededor	Betsaida Antuanet Pozo Vásquez	I.E. N° 80706 Santa María	Moche, La Libertad
Mención Honrosa	Un viaje por el Perú	Camila Alejandra Martinez Taboada	I.E. María Montessori	Piura, Piura

PUESTO	CUENTO	DOCENTE	INSTITUCION EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	La vía más importante	Manuel Hernán Herrera Quispe	I.E. San Vicente de Paul,	Tarma, Junín

Ricardo González Vigil

Anahí Barrionuevo

Leonardo Dolores Cerna

EL REGULADOR DE LA INFRAESTRUCTURA
DE TRANSPORTE DE USO PÚBLICO

